

نقش رذائل اخلاقی در کاهش تحکیم خانواده

مریم نجفی تاری^۱

چکیده

در منابع دینی، خانواده محبوب‌ترین بنیاد اجتماعی معرفی شده است. برای آن که ارزش و قداست این بنیان محبوب محفوظ بماند، خداوند متعال افراد خانواده را از رذائل اخلاقی برحذر داشته است و همه افراد را به کسب فضائل اخلاقی دعوت نموده است، زیار متخلق شدن به فضائل اخلاقی و رعایت آن‌ها، موجب دستیابی خانواده به آرامش و آسایش خواهد شد. همانطور که رذائل اخلاقی سبب کاهش تحکیم خانواده می شود کسب فضائل و داشتن اخلاق حسنه علاوه بر ایجاد آرامش و صمیمیت در محیط خانواده آثار مثبت دیگر و رشد و شکوفایی و تقویت نظام خانواده را به دنبال دارد، لذا ضروری است که در خصوص این موضوع و تأثیر گذاری رذائل اخلاقی در کاهش تحکیم خانواده پژوهش انجام گیرد. با توجه به هدف اصلی تحقیق، که بررسی نقش رذائل اخلاقی در کاهش تحکیم خانواده می باشد؛ روش انجام پژوهش از نوع کیفی است و از جمله مطالعات کتابخانه ای به شمار می‌رود، که به صورت توصیفی - تحلیلی به بررسی موضوع پرداخته شده؛ از جمله یافته ها و نتایج این پژوهش می توان به برخی از رذائل اخلاقی که در خانواده باید از آنها پرهیز نمود مانند: خشونت و تندخویی، اذیت و آزار جسمی در خانواده، دشنام و ناسزاگویی و ... و برخی راهکارهای مواجهه با رذائل اخلاقی مانند: مهارت عفو کردن، پرهیز از شتاب در انتقام، کنترل خشم و خشونت، ارزیابی موقعیت و «عذرخواه» یا «عذرپذیر» بودن و ... اشاره نمود.

واژه های کلیدی:

رذائل، رذائل اخلاقی، کاهش، تحکیم، خانواده

^۱ - دانش آموخته سطح ۲، حوزه علمیه معصومیه (سلام الله علیها)، خرم آباد.

خانواده، کانونی است مقدس که در سایه پیوند زناشویی دو انسان از دو جنس مخالف پایه گذاری شده است و با پیدایش و تولید فرزندان کامل تر می شود. با توجه به اهمیت خانواده در تمدن اسلامی و نقش بی بدیل این نهاد مقدس در انتقال فرهنگ و عقاید، متخلق شدن افراد خانواده به فضائل اخلاقی بر مبنای آیات وحی و روایات معصومین (علیه السلام) در افزایش تحکیم خانواده می تواند گام بزرگی در جهت رشد و تکامل جامعه باشد و همینطور شیوع رذائل اخلاقی در کانون خانواده عاملی در جهت کاهش تحکیم خانواده است و چه بسا خانواده هایی که به علت عدم پرهیز نمودن از رذائل اخلاقی همچون خشونت، خیانت و ... به ورطه هلاکت و نابودی رسیده اند. منظور از رذائل اخلاقی مجموعه ای از منش ها و کنش های شخصیتی و رفتاری انسان است که او را از انسانیت دور می کند و به حیوانیت می کشاند. غرور، تکبر، تفاخر، حسادت، بخل، کینه، دشمنی، تهمت، دروغ، بی وفایی، ترس و مانند آنها از رذایل اخلاقی هستند که انسان فطرتاً از آنها بیزار می باشد ولی ممکن است انسان به جهت شرایط فردی، اجتماعی، فرهنگی، خانوادگی و اقتصادی به آنها مبتلا شود، بنابراین همانطوری که نظامهای بزرگ اجتماعی، قوانین و حقوق خاصی را در ارتباط با اداره و استحکام و رشد و بالندگی دارد، نظام خانواده نیز چنین است. هر چه خانواده از رذائل اخلاقی دوری گزیند از استحکام بیشتری برخوردار است و جامعه نیز با چنین خانواده هایی سالم تر خواهد بود. اکنون سؤال اصلی پژوهش این است که رذائل اخلاقی چه نقشی در کاهش تحکیم خانواده دارند؟ ضرورت و اهمیت انجام موضوع این است که امروزه یکی از عوامل تزلزل خانواده ها، عدم پرهیز از رذائل اخلاقی و عدم توجه به رعایت فضائل اخلاقی است که بر این اساس نظام خانواده دچار بحران و تزلزل می شود. بنابراین ضرورت دارد که در خصوص این موضوع پژوهش انجام گیرد.

آیات متعددی وجود دارد که خداوند آدم و حوا را مشترکاً مخاطب قرار می دهد که این مسأله اهمیت جایگاه خانواده را از همان آغاز خلقت می رساند، در خصوص پیشینه تجربی موضوع با توجه به جستجوهای که انجام گرفت تا کنون هیچ پایان نامه و کتابی تحت این عنوان خاص به نگارش در نیامده است ولی مقالات و کتبی وجود دارند که مشابه عنوان نوشتار حاضر هستند که به علت رعایت اختصار به ذکر برخی موارد اکتفا می شود: (۱) کتاب راهکارهای اثر بخش در روابط درون خانواده از منظر آیات و روایات، تألیف: حسن ورمقانی؛ (۲) مقاله الگوی جامع خانواده تراز در اندیشه اسلامی نوشته: محمد رضاتقوی پور، محسن اسماعیلی و سیاوش صلواتیان؛ وجه تمایز نوشتار حاضر با این کتب و پژوهش ها در این است که در نوشتار حاضر به بررسی نقش رذائل اخلاقی در کاهش تحکیم خانواده پرداخته می شود در حالی که در سایر کتب و پژوهش ها به این مسأله اصلاً اشاره ای نشده است.

بر این اساس هدف در این مقاله این است که نقش رذائل اخلاقی در کاهش تحکیم خانواده بررسی شود. برای کسب و درک شناخت صحیح از این مسأله در این تحقیق به گردآوری و بررسی منابع علمی مرتبط با نقش رذائل اخلاقی در کاهش تحکیم خانواده پرداخته شد. برای این منظور از روش کتابخانه ای و جستجوی اینترنتی مقالات و کتب داخلی و خارجی و اسناد سازمانی استفاده شد. منابع استخراج شده پس از بررسی بیشتر با توجه به تکرار، دقت بالاتر و معتبر بودن پالایش شدن تا منابع نهایی اطلاعات استخراج شده و مورد تحلیل قرار گیرد.

۱. مفهوم شناسی

در این قسمت از نوشتار به بررسی مفاهیم از ابعاد مهم پرداخته می شود.

۱-۱. اخلاق: در لغت «اخلاق» جمع «خُلُق» است که به معنای شکل درونی و شگرد و سنجیه آمده است. به غرایز، ملکات و صفات روحی و باطنی که در انسان وجود دارد اخلاق گفته می شود. (ابن منظور، ۱۴۱۶ ق، ج ۴، ص ۱۹۴). وقتی که واژه «اخلاق» و «خُلُق» از نظر لغوی به معنای سرشت و سنجیه استعمال می شود سجایای نیکو و پسندیده ماندامانت داری، راستگویی... و سجایای ناپسند مانند غیبت، نفاق، به دروغگویی و... می باشد. لذا واژه «اخلاق» اختصاص به

صفات نیکو و پسندیده نداشته بلکه شامل صفات زشت و ناپسند نیز می‌شود. همانطور که بعضی از انسان‌ها دارای خُلق نیک هستند برخی دیگر گرفتار خُلق ناپسند می‌باشند.

در اصطلاح اخلاق حالتی نفسانی است که بدون نیاز به تفکر و تأمل، انسان را به سمت انجام کار حرکت می‌دهد. (ابن مسکویه، بی تا، ص ۵۱). خواجه نصیرالدین طوسی نیز اخلاق را اینگونه تعریف می‌کند: «خُلق ملکه بود که نفس را مقتضی صدور فعلی بود از او، بی احتیاج تفکری و رؤیتی». (طوسی، ۱۳۸۷، ص ۵۶) و عبدالله شبر نیز اخلاق را چنین تعریف می‌کند: که «خُلق خلق انسان همان هیئت و قیافه ثابت نفسانی است که بر آسانی و بدون تفکر باعث صدور افعال انسان می‌شود». (عبدالله شبر، ۱۳۸۴، ص ۳۱).

۱-۲. ردائل : واژه «ردائل» در لغت جمع رذیلت است از ماده «رَذَلَ» که بر دو وزن «رَذَلَ یَرْزُلُ» و «رَذَلَ یَرْذُلُ» آمده است به معنای پست و حقیر و زشت و ناپسند می‌باشد. رذیلت به معنای صفت پستی و فرومایگی و هرزگی می‌آید که ضد فضیلت است. (عمید، ۱۳۸۹، ص ۸۹) آنچه مقصود و مورد نوشتار حاضر است بحث از ردائل اخلاقی می‌باشد. اما با توجه به اینکه «تُعْرِفُ الاشْیَاءُ بِضِدِّهَا» هر چیزی به وسیله شناخت ضدهش بهتر شناخته می‌شود لذا برای بهتر روشن شدن معنا و مفهوم واژه ردائل اخلاقی علاوه بر تعریف آن به تعریف ضد آن یعنی فضایل اخلاقی پرداخته می‌شود. که فضائل جمع فضیلت است فضیلت از ماده «فَضَلَ» به معنای درجه بلند در فضل، برتری‌ها و فزونی در علم و معرفت آمده است. (معین، ۱۳۷۶، ج ۲، ص ۲۵۵۴) مصدر آن «الْفَضْل» به معنای زیاد بودن می‌باشد. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۶، ص ۶۳۹). علامه طباطبایی هم می‌فرماید: «کلمه الفضل» مانند کلمه «فضول» به معنای زیادی است. با این تفاوت که، «فضل» به طوری که گفته‌اند: «زیادی در مکارم و کارهای ستوده است و «فضول» به معنای زیادی در ناستود است». (طباطبایی، ۱۳۹۳، ج ۲، ص ۲۴۵) پس فضیلت به معنای صفت نیکو و پسندیده می‌باشد برخلاف رذیلت که به معنی صفت زشت و ناپسند است.

در اصطلاح هر آنچه که انسان را در رسیدن به هدف حقیقی خلقت عبادت و بندگی خداوند و رسیدن به قرب الهی و وصول به قلّه یقین - نماید فضیلت نام دارد. و در مقابل هر آنچه که انسان را از آن باز دارد رذیلت به شمار می آید. (مصباح یزدی، ۱۳۹۳، ص ۳۴۰) و در نظر داشته باشید که در تعریف اخلاق گفته شد که گاهی این کلمه به معنای صفات نفسانی و ملکات نفسانی به کار برده می شود. و گاهی بر افعال خوب و بد اطلاق می شود که بر صفات و افعال حسنه، فضیلت و بر صفات و افعال سیئه، رذیلت اطلاق می شود. در این تحقیق منظور از این دو واژه «فضائل و رذائل» عام بوده و هم این صفات و ملکات و هم افعال حسنه و سیئه را شامل می شود.

۳-۱. خانواده: «خانواده» در لغت به معنای «دودمان و تبار زن و فرزند» آمده است. (دهخدا، ۱۳۷۷، ص ج ۶، ص ۹۴۳۸) فیروزآبادی در تفسیر و تعریف خانواده در لغت می گوید: «خانواده سپر آهنین است و برای مرد نیرویی مطمئن». (قرشی، ۱۳۸۲، ص ۱۰) و ابن اثیر می گوید: «خانواده همان عشیره و خاندان اوست. چرا که با ایشان قدرتمند می شود». (اثیر جزری، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۴۸) بنابراین مفهوم لغوی خانواده تنها در حوزه قلمرو فرزندان و خانواده نیست، بلکه شامل نزدیکان و خویشان او که با آنها قدرتمند می شود نیز هست. در اصطلاح - «خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، همخوانی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک پدید می آورند و در واحد خاص زندگی میکنند». (منصور قنادان، ۱۳۷۵: ص ۱۴۸) همچنین در اصطلاح: «خانواده گروهی از افراد است که از طریق خون، ازدواج یا فرزندخواندگی به هم پیوند خورده اند و کارکرد اجتماعی اصلی آنها تولید مثل است». (ساروخانی، ۱۳۷۰: ص ۱۳۵).

سازمان ملل متحد (۱۹۹۴) نیز در آمار جمعیتی خود، خانواده را چنین تعریف میکند: «خانواده یا خانوار به گروه دو یا چند نفرهای اطلاق میشود که با هم زندگی می کنند؛ درآمد مشترک برای غذا و دیگر ضروریات زندگی دارند و از طریق خون، فرزندخواندگی یا ازدواج، با هم نسبت دارند. در یک خانواده ممکن است یک یا چند خانواده زندگی کنند، تمام خانوارها، هم خانواده نیستند». (نجاریان، ۱۳۷۵: ص ۱۹)

گذشتش بر کینه‌اش برتری دارد (همان، ج ۲، ص ۲۳۰) و هنگامی که مورد ستم واقع می‌شود، گذشت می‌کند. (تمیمی

آمدی ۱۳۶۰، ج ۲، ح ۲۰۷۶)

نتیجه گیری

خانواده پیوند عمیق و پایدار جسمی و روحی چند نفر برای زیستن در فضای واحد است. یعنی بدون تحقق این پیوند، خانواده معنایی ندارد؛ و قوام این بنا به میزان پیوند اعضای آن بستگی دارد. خانواده هسته اول همه سازمان ها و نهادهای اجتماعی است. همه نقش های مربوط به ۱- ایجاد تمدن ۲- انتقال موارث ۳- رشد و شکوفایی انسانیت به آن مربوط می شود. همه سنت ها، عقاید و آداب، ویژگی های فردی و اجتماعی از طریق خانواده به نسل جدید منتقل می گردد. بگونه ایی که تحولات عظیم فردی اجتماعی و رشد ارزشهای انسانی از درون خانواده سرچشمه می گیرد. ارزش های انسانی و اخلاقی و یا ردیلت های اخلاقی از درون خانواده پی ریزی می شوند.

توجه و اهمیت دادن به تقویت اخلاقیات در خانواده مهمترین مساله در هر نظام و حکومتی است. زیرا خانواده مکانی برای تربیت اخلاقی و پرورش افراد است که تنهادر صورت وجود تعالی اخلاقیات و پرهیز از رذایل اخلاقی از روابط مستحکم برخوردار می شود. . برخی از مهمترین رذائل اخلاقی که در خانواده باید از آنها پرهیز نمود عبارتند از: ۱. خشونت و تندخویی ۲. اذیت و آزار جسمی در خانواده ۳. دشنام و ناسزاگویی ۴. استهزاء و مسخره کردن ۵. سرزنش کردن ۶. جدال لفظی و منازعات ۷. بی عفتی و بی حیایی.

همچنین آگاهی از راهکارهای مانند؛ عفو و گذشت، پرهیز از شتاب در انتقام، کنترل خشم، ارزیابی موقعیت، عذرخواه یا عذر پذیر بودن و تقویت ایمان، هنگام مواجهه با رذائل اخلاقی ضروری است، زیرا که حسن رابطه بین زن و شوهر، بقاء و استحکام بنیاد خانواده و جلوگیری از اختلافات خانوادگی و وقوع طلاق نیز وابسته به این عملکرد هاست.

فهرست منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

- ابن منظور، جمال الدين محمد، (۱۴۱۶) لسان العرب، بيروت، دار احياء التراث العربی.
- بهشتی، احمد، (۱۳۱۴)، خانواده در قرآن، قم: موسسه بوستان کتاب، چاپ سیزدهم
- تمیمی آمدی، عبدالواحد، (۱۳۶۰)، غرر الحکم و درر الکلم، ترجمه و تحقیق: میر جلال الدین محدث ارموی، تهران، دانشگاه تهران.
- شعرانی (ابن شیعہ)، الحسن بن علی، (۱۴۰۸) تحف العقول عن آل الرسول (ص)، ترجمه و تحقیق: علی اکبر غفاری، قم، مؤسسه نشر الاسلامی.
- پسندیده، عباس، (۱۳۸۹)، رضایت زناشویی، بررسی عوامل موفقیت زندگی زناشویی از دیدگاه اسلام، قم: انتشارات دار الحديث، پژوهشکده اخلاق و علوم رفتاری.
- تعریف خانواده از دیدگاه قرآن - بیان نت - مرکز اسلامی امام علی (ع)
- جزری، مبارک ابن محمد بن اثیر، (۱۳۷۶) النهایه فی غریب الحديث والاثر، مصحح: محمود طنابی، قم: نشر اسماعیلان، ۱۳۷۶.
- حسن زاده، صالح، (۱۳۹۲)، عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی؛ پژوهشنامه معارف قرآنی دوره ۴، شماره ۱۵.
- حسینی، اکرم السادات، (۱۳۸۳)، تحکیم خانواده در آموزه‌های قرآنی، مطالعات راهبردی زنان، شماره ۲۵.
- حسینی شریف، سید علی، (۱۳۹۰)، رذایل اخلاقی و نسبت آنها با ذات آدمی، مطالعات اسلامی.
- حیدری، مجتبی، دینداری و رضامندی خانوادگی، قم، انتشارات مؤسسه امام خمینی (ره)
- دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷)، لغت نامه دهخدا، چاپ دوم، تهران، موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
- دیلمی، حسن بن ابی الحسن، (۱۴۱۲)، ارشاد القلوب الی الصواب المنجی، ترجمه رضایی، تهران: نشر اسلامیه.
- راغب اصفهانی، محمد حسین، (۱۴۱۶)، مفردات الفاظ قرآن، قم: نشر جامعه مدرسین.

- ساروخانی، باقر، (۱۳۷۹)، جامعه شناسی خانواده، تهران، سروش.
- سبحانی، جعفر، (۱۳۸۸)، نظام اخلاقی اسلام، قم: نشر بوستان کتاب.
- شبّر، عبدالله، اخلاق (ترجمه کتاب الاخلاق)، (۱۳۸۴)، ترجمه محمدرضا جباران، قم، هجرت، چاپ یازدهم.
- شریف قرشی، باقر، نظام خانواده در اسلام، ترجمه لطیف راشدی، تهران: شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۸۲.
- چاپ سوم.
- شیرین گل، علی، (۱۳۹۷)، رذایل اخلاقی و راه درمان آن، روزنامه کیهان.
- طباطبایی محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن (۱۳۷۸)، قم: انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طوسی، خواجه نصیرالدین، (۱۳۸۷) اخلاق ناصری، تصحیح و تعلیق مجتبی مینوی و علیرضا حیدری، تهران: انتشارات خوارزمی چاپ ششم.
- طیبی، زهرا، ناظمیان، صدیقه، (۱۳۹۹)، بررسی خانواده موفق و آسیب های متوجه خانواده، هفتمین کنفرانس بین المللی پژوهش های مدیریت و علوم انسانی در ایران.
- عظیم زاده اردبیلی، فائزه، (۱۳۸۷) مبانی حسن معاشرت به معروف در نظام حقوقی خانواده از منظر قرآن کریم". تهران: نشر دانشگاه امام صادق (ع).
- عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، (۱۳۸۹)، چاپ اول، تهران، بهنود.
- قمی، محمد بن علی ابن بابویه، من لایحضره الفقیه، (شیخ صدوق) (۱۴۱۳ق)، ترجمه: علی اکبر الغفاری، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم.
- قنادان، منصور، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی، (۱۳۷۵)، تهران، آوای نور.
- قنادانی آرانی، علی اکبر، صادقی آرانی، زهرا، (۱۳۹۴)، خانواده و سبک زندگی اسلامی (خانواده قرآنی)، اولین کنگره بین المللی روانشناسی و علوم تربیتی با رویکرد اسلامی.

- کارجو، حمید، (۱۳۹۴)، بررسی نقش خانواده در پیشگیری و درمان رذائل اخلاقی، دانشگاه باقر العلوم (ع)، دانشکده معارف اسلامی.

- کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۸۸)، اصول الکافی، تحقیق علی اکبر غفاری، تهران، دارالکتب الاسلامی.

- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، (۱۴۰۷)، بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار (ع)، (م ۱۱۱ق)، بیروت، موسسه الوفا.

- معین، محمد، فرهنگ فارسی، (۱۳۷۶)، چاپ یازدهم، تهران، امیرکبیر.

- مصباح یزدی، محمد تقی، (۱۳۹۳)، نقد و بررسی مکاتب اخلاقی، چاپ چهارم، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

- نجاریان، فرزانه، (۱۳۷۵)، عوامل موثر در کارایی خانواده، دانشگاه آزاد اسلامی، پایان نامه کارشناسی ارشد.

- نوری، اعظم، (۱۳۸۹)، عوامل تضعیف استحکام خانواده، فصلنامه‌ای در عرصه مطالعات زنان و خانواده.

- نوری طبرسی، میرزا حسین، (بی تا)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، (م ۱۳۲۰ق)، قم، موسسه آل بیت (ع).